

Rewolucja rosyjska

Spuścizna

„Implementacje strategii” zmiany

pod redakcją **Anny Jach**

Rewolucja rosyjska

Spuścizna

„Implementacje strategii” zmiany

ROSJA

Wczoraj, dziś i jutro

Polityka – Kultura – Gospodarka – Religia

Pod redakcją Joachima Dieca, Anny Jach i Michała Kuryłowicza

Tom 21

Rewolucja rosyjska

Spuścizna

„Implementacje strategii” zmiany

pod redakcją Anny Jach

Kraków

Copyright by individual authors, 2017

Recenzent
prof. dr hab. Andrzej Czajowski

Redakcja
Joanna Hańczkiewicz

Projekt okładki
Dorota Furas

ISBN 978-83-7638-902-8

DOI: <https://doi.org/10.12797/9788376389028>

Publikacja dofinansowana przez Wydział Studiów Międzynarodowych
i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

KSIEGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 12 431 27 43, 12 421 13 87
e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:
www.akademicka.pl

Pamięci Profesora Andrzeja Chodubskiego poświęcam

Anna Jach

Kraków 2017

Spis treści

Rozdział 1

Anna Jach

Proces „implementacji strategii” rewolucji – koncepcje,
metody, doświadczenia 9

Rozdział 2

Karolina Maćko

Proletariacy jakobini – rewolucja francuska i przewrót
październikowy w perspektywie porównawczej. Ideały
Wielkiej Rewolucji 100 lat później 31

Rozdział 3

Sebastian Torłop

Geopolityczne znaczenie Syberii w perspektywie globalnego
ocieplenia 45

Rozdział 4

Witalii Kariev

Autonomiczno-federacyjne koncepcje Wołodymyra
Wynnyczenki w kontekście polityki jego rządu wobec
Rządu Tymczasowego 59

Rozdział 5

Dymitr Romanowski

Historia, polityka a zbawienie 71

Rozdział 6

Aleksandr Sungurow

Rosyjskie i radzieckie tradycje udziału przedstawicieli
środowiska akademickiego w polityce: Władimir Wiernadski,
Andriej Sacharow i inni 81

	Rozdział 7	
Kinga Osierda		
Współczesne <i>Беспризорные дети</i> – przedstawienie problemu samotności wśród rosyjskich dzieci		91
	Rozdział 8	
Katarzyna Duda		
Niewolnicy wolności (Swietłana Aleksijewicz, <i>Czasy secondhand. Koniec czerwonego człowieka</i>)		101
	Rozdział 9	
Elżbieta Żak		
Karnawał rewolucji (Olga Sławnikowa, 2017)		113
	Rozdział 10	
Michał Kuryłowicz		
Rewolucja oraz dzieje ZSRR w perspektywie rosyjskiej edukacji historycznej		125
	Rozdział 11	
Roman Sawienkow		
Rewolucja z 1917 roku w procesach politycznych współczesnej Rosji		137
	Rozdział 12	
Irina Orłowa		
Tworzenie mechanizmów samoregulacji i kształtowanie systemu demokracji we współczesnej Rosji		145
	Rozdział 13	
Anna Jach		
<i>Pieriestrojka</i> – reformowanie spuścizny rewolucji		157
	Rozdział 14	
Rafał Lisiakiewicz		
Model gospodarczy Rosji Putina a spuścizna potransformacyjna.		189
	Rozdział 15	
Anna Jach		
„Implementacje strategii” zmiany. Próba bilansu		205
Bibliografia		217
Noty o autorach		231

KAROLINA MAĆKO <http://orcid.org/0000-0002-2288-0606>
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Rozdział 2

Proletariacy jakobini – rewolucja francuska i przewrót październikowy w perspektywie porównawczej Ideały Wielkiej Rewolucji 100 lat później

Przeświadczeni, że rewolucja, którą podejmują, będzie ostatnią i ostateczną (...), otwierającą ludzkości na oścież wrota do raju tu na ziemi (...) chcą ziścić szlachetne, idealistyczne utopie straszliwie realistycznymi środkami.

(Krzyżanowski, 2008, s. 117-118)

Rewolucja francuska matką przewrotów

„Rewolucja francuska zachwiała wiekowym ładem i porządkiem prawnym współzycia ludzkiego. Zachwiała tronami, tradycyjnymi wierzeniami i przykazaniami. Stała się podścieliskiem (...) rosyjskiej”

(Krzyżanowski, 2008, s. 140). Współczesne znaczenie terminu „rewolucja” zostało ukształtowane przez wydarzenia roku 1789 (Janiszewski, 2012, s. 101). O ich niebagatelnym znaczeniu dla rozwoju cywilizacji świadczy wielość prowadzonych badań i wciąż powstających opracowań – zjawisko to jest tematem żywym, chętnie podejmowanym i obieranym za punkt wyjścia w pracach wielu uczonych; reprezentanci szkoły naturalnej na przykład, badając zjawiska rewolucyjne, zawsze posiłkują się pierwowzorem wielkich rewolucji, wśród których francuska odgrywa rolę wiodącą. Stéphane Courtois pisze (2010): „przez ponad sto lat stanowiła [rewolucja francuska – K. M.] pierwowzór i punkt odniesienia dla wszystkich, którzy występowali przeciw monarchiom określanym jako «absolutne» oraz dyktaturom i autokracjom w rodzaju tej, jaka istniała w carskiej Rosji”.

Idealy towarzyszące uczestnikom ruchów we Francji stały się inspiracją dla rewolucjonistów rosyjskich. Buntownicy carskiego imperium, charakterologicznie zgoła odmienni od europejskich, naśladowali przebieg zdarzeń rewolucji 1789 roku (Arendt, 1991, s. 56), ponieważ mieli nadzieję spełnić marzenia o przeprowadzeniu wielkiej rewolucji światowej. „Nawiązywali do końcowego okresu zwyrodnienia rewolucji francuskiej. Wykreślili ze swego programu jej dwie poprzednie fazy, liberalną i demokratyczną” (Krzyżanowski, 2008, s. 184). Oba zrywy zaczęły się niemal bezkrwawo, przeszły przez fazę terroru, by w Rosji go umocnić, a we Francji zastąpić prawami obywatelskimi (Леонов, 2007).

Żyjąc ideałami z końca XVIII wieku, „od lat 40. XIX w. rewolucjonisci rosyjscy (...) określali się mianem «jakobinów»” (Courtois, 2010).

Wielkie rewolucje w perspektywie porównawczej

Jawiący się jako „syn” rewolucji francuskiej przewrót październikowy ma z nią wiele wspólnego. Źródło podobieństwa tkwi w postrzeganiu wydarzeń roku 1789 jako modelu cyklu politycznego, który „rozpoczął się od walki o konstytucję, zniesienia przywilejów i uznania praw człowieka i obywatela (...), a następnie przeradzał się w terrorystyczną dyktaturę, najpierw kolektywną, a potem osobistą...” (Courtois, 2010).

Przeanalizowawszy przyczyny obu przewrotów, Hannah Arendt zauważyła, iż „rewolucja musi być zdeterminowana przez typ władzy,

którą obala” (Arendt, 1991, s. 156). W Rosji i Francji był to absolutyzm (Леонов, 2007).

W obu państwach przed rewolucją odnotowano znaczny przyrost demograficzny (Леонов, 2007) spowodowany spadkiem śmiertelności. Czynnikiem ten sprzyjał szybkiemu wzrostowi gospodarczemu. Postępująca w obu krajach industrializacja zmniejszała poparcie chłopów dla reżimu (Chodak, 2012, s. 147), a klasa dominująca walczyła o swoje interesy z aparatem państwowym. Tempo narastania kryzysu było jednak różne (Brzechczyn, 2013, s. 237) – w ojczyźnie bolszewików szybsze, urabiane „długoletnią agitacją (...) w wielu krajach zachodnioeuropejskich” (Krzyżanowski, 2008, s. 185), w kraju jakobinów – wolniejsze.

W obu przypadkach wybuch rewolucji spowodowała konsolidacja dwóch strukturalnych czynników (Chodak, 2012, s. 145) – z jednej strony pozycji na arenie międzynarodowej, z drugiej – kryzysu wewnątrz państwa. I Rosja, i Francja znalazły się „w obliczu militarnej i ekonomicznej rywalizacji z państwami silniejszymi” (Chodak, 2012, s. 147) oraz zmagaly się z głębokim kryzysem na linii państwo–klasa dominująca–chłopstwo.

Postępy rewolucji uwarunkowane były paraliżem administracji i wojska (Chodak, 2012, s. 148). Jarosław Chodak (2012, s. 149) stawia następującą diagnozę: gdy kryzys jest intensywny, a klasa posiadaczy ziemskich angażuje się w politykę, relacje w rolnictwie nie sprzyjają podniesieniu produktywności, nie ma możliwości, by państwo przewyciężyło moment załamania.

Za analogiczne w obu rewolucjach elementy uznać można np. dwuwładzę – z jednej strony legalną, z drugiej sprawowaną przez rewolucjonistów. Jak pisze Courtois (2010), „Lenin powtarzał działania jakobinów i Komuny Paryża z roku 1792”. Konflikt na linii żyrondyści–jakobini natomiast można odnieść do ciągłego „uskrajniania stanowiska w ramach bezwzględnej walki między rewolucjonistami” (Courtois, 2010) na gruncie radzieckim. Kolektywna dyktatura jakobinów i bolszewików została również zapisana w prawie: francuskim – jako Komitet Ocalenia Publicznego, radzieckim – jako Rada Komisarzy Ludowych.

Wielka Rewolucja, rewolucja francuska – to określenia, które przylgnęły do wydarzeń z końca XVIII wieku w samej Francji i na świecie i nie były zmieniane w toku wydarzeń (Krzyżanowski, 2008, s. 122).

Z rewolucją październikową sprawa miała się nieco inaczej, gdyż sami bolszewicy zwykli dodawać do jej nazwy człon „socjalistyczna” (Krzyżanowski, 2008, s. 122), odcinając się w ten sposób od polityki carskiej Rosji. Poza granicami państw bloku komunistycznego przewrót znany jest jako „rewolucja rosyjska” – określenie to bolszewicy przez lata zwalczali wszelkimi możliwymi narzędziami propagandy i manipulacji.

Tematem wartym zgłębienia są również sami rewolucjoniści – cechy ich charakteru oraz ideały, jakimi się kierowali. Kim byli? We Francji „rekrutowali się przede wszystkim z nieposiadających ani szlachectwa, ani bogactwa grup prawników, przedstawicieli wolnych zawodów lub funkcjonariuszy państwowych” (Chodak, 2012, s. 150). Byli to patrioci troszczący się o los swojej ojczyzny, marzący o poprawie sytuacji wewnętrznej kraju i działający na jej rzecz. „Potępiali rewolucję jako wyraz i zarzewie walki klas” (Krzyżanowski, 2008, s. 177). Byli pokojowo usposobieni, „wieścili nastanie ery braterstwa” (Krzyżanowski, 2008, s. 177), kierując się drogowskazami ogólnoludzkimi i przykazaniami powszechnymi (Krzyżanowski, 2008, s. 143). Jak pisze Leonow (Леонов, 2007), „французская революция (...) акцентировала общенациональные задачи”¹. Rewolucjoniści wierzyli, iż „zadaniem osób sprawujących władzę w państwie jest moralne udoskonalenie obywateli” (Krzyżanowski, 2008, s. 150). Byli jednocześnie politykami i moralistami domagającymi się zreformowania ustroju politycznego, wierzącymi w „dogmat dobroci pierwotnej natury ludzkiej” (Krzyżanowski, 2008, s. 158). Głosy ich sprzeciwu, przelane na papier, można było przeczytać w książkach, broszurach, pamfletach, artykułach dziennikarskich oraz usłyszeć w salonach literackich czy łóżach masońskich (Krzyżanowski, 2008, s. 176). Początkowo chcieli osiągnąć „liberalne cele liberalnymi środkami” (Krzyżanowski, 2008, s. 159), unikając maksymalizmu.

Psychiczne właściwości obu narodów ukształtowały się odmiennie (...) pod wpływem różnego toku ich dziejów. (...) Lenin i Stalin znali duszę swojego [narodu – K. M.]. Wiedzieli, że despotyzm i terror popłacają, (...) że są najpewniejszym sposobem utrzymywania się przy władzy (Krzyżanowski, 2008, s. 184-185).

¹ „Rewolucja francuska podkreślała ogólnonarodowe cele”.

Pod sztandarami przewrotu październikowego działało wyrachowane, stosujące gierki terminologiczne oraz cały wachlarz narzędzi propagandy i manipulacji, grono osób. Argumenty rozumowe zastąpiono cyframi, statystyką i ciągłym powtarzaniem tych samych haseł (Krzyżanowski, 2008, s. 133-134). W przeciwieństwie do Francuzów bolszewicy piękny styl uważali za „umniejszający siłę ich propagandy” (Krzyżanowski, 2008, s. 137). „Upowszechniana przez nich umiejętność czytania i pisanie, (...) zmonopolizowana na ich korzyść, stała się narzędziem ogłupiania, upodlania (...) i reklamowania despotyzmu” (Krzyżanowski, 2008, s. 144). Już od młodzieńczych lat uczestnicy buntów specjalizowali się w „nielegalnej, podziemnej działalności spiskowej, w podsycaniu każdej opozycji, w podburzaniu do demonstracji antyrządowych, do wszelkich sabotaży, do strajków i bojkotów” (Krzyżanowski, 2008, s. 186). Rewolucję traktowali jak profesję, dlatego też nazywani byli „zawodowymi rewolucjonistami”. Pozostawali wierni zasadzie „cel uświęca środki” – ich działania nie były motywowane ideami wolności, równości czy sprawiedliwości. „Pod maską mesjanistycznej ogólnoludzkiej ideologii, która usprawiedliwiała wszelkie popełnione przez nich zło, wskazywaną perspektywą finalnej, ogólnoswiatowej rewolucji. Bolszewicy mogli zaakceptować wszystko i posłużyć się wobec swego narodu wszelkimi środkami, służącymi zdobyciu, a następnie utrzymaniu przez nich władzy” (Broda, 2007, s. 45). Cechowały ich „skłonność do przesady w myśleniu (...), maksymalizm (...), radykalizm” (Krzyżanowski, 2008, s. 185), pogłębione jeszcze przez udział w przewrocie „żywołu żydowskiego” (Krzyżanowski, 2008, s. 185), przejawiającego tendencję do fanatyzmu.

W obu rewolucjach terror stanowił główne narzędzie przymusu, jednak długość jego trwania oraz skutki były dla Francji i Rosji odmienne. Po wydarzeniach 1789 roku szybko otrząśnięto się z „szału rewolucyjnego” i w ciągu dwóch lat wielkie nasilenie ucisku i bezprawia minęło (Krzyżanowski, 2008, s. 184) – w przeciwieństwie do kraju bolszewików, gdzie terror stał się „długofalową polityką” (Krzyżanowski, 2008, s. 187). Z roku na rok komuniści doskonalili swoje narzędzia, kształcąc w ten sposób „specjalistów w sztuce zadawania męczarni” (Krzyżanowski, 2008, s. 190). Courtois (2010) zauważa, że rewolucja październikowa od francuskiej odróżniała się dwiema fundamentalnymi cechami – dogmatyzmem i organizacją zawodowych rewolucjonistów.

Rok 1789 i 1917 w perspektywie strukturalnej – koncepcja Thedy Skocpol

Autorka *States and Social Revolutions* (1979) za punkt wyjścia swoich badań obrała krytykę istniejących już modeli badań zjawiska rewolucji (Chodak, 2012, s. 145), które opierały się głównie na koncepcji woluntaryzmu. W opozycji do niej Skocpol proponuje przyjąć trzy następujące kryteria analizy (Chodak, 2012, s. 145):

- strukturalną perspektywę badania przyczyn i przebiegu rewolucji, odrzucającą interesy, poglądy i ideologie poszczególnych aktorów;
- uwzględnienie w badaniach kontekstu międzynarodowego i relacji o charakterze ponadnarodowym;
- przyjęcie koncepcji państwa jako autonomicznej struktury, z jednej strony konkurującej z klasą dominującą, z drugiej rywalizującej z innymi podmiotami na arenie międzynarodowej (Brzechczyn, 2013, s. 228).

W swojej teorii badaczka za punkt wyjścia obiera przyczyny i przebieg rewolucji w krajach tzw. biurokracji agrarnej². Dodatkowo państwa analizowane przez Skocpol (Rosja, Francja i Chiny) mają jeszcze dwa punkty wspólne – nigdy nie podlegały kolonialnej władzy krajów kapitalistycznych, a okresy kryzysu na arenie międzynarodowej i wewnętrzne konflikty były zdarzeniami poprzedzającymi wybuchy wielkich rewolucji (Brzechczyn, 2013, s. 229). W tym miejscu należy wspomnieć o latach 1904-1905 i trwającym rosyjsko-japońskim konflikcie oraz rozruchach rewolucyjnych w miastach i wsiach, rewolucji lutowej 1905 roku i zaangażowaniu Rosji w I wojnę światową (Krzyżanowski, 2008, s. 212). Położenie Francji z kolei determinowane było jej imperialistycznymi ambicjami, m.in. rywalizacją militarną i ekonomiczną z kapitalistyczną Anglią (Chodak, 2012, s. 147), co zmusiło króla do przeprowadzenia reform finansowych i „podniesienia podatków, na które zgodę musiały wyrazić Stany Generalne” (Brzechczyn, 2009, s. 299). Można również

² „Biurokracja agrarna to typ społeczeństwa rolniczego, w którym kontrola społeczna opiera się na podziale pracy i koordynacji działań pomiędzy semibiurokratycznym państwem a klasą właścicieli ziemskich” (Chodak, 2012, s. 146). System społeczny agrarnej biurokracji składał się z czterech głównych członów: władzy politycznej, posiadaczy ziemskich, burżuazji i chłopstwa (Brzechczyn, 2009, s. 297).

przywołać państwowo-centriczną teorię rewolucji (Brzechczyn, 2015, s. 120). W modelu tym czynnikami odgrywającymi kluczową rolę przy gwałtownej zmianie społecznej są kryzys struktur państwowych spowodowany pogorszeniem się położenia geopolitycznego państwa oraz podział wewnątrz elit politycznych.

Posługując się teorią Skocpol, jako płaszczyzny wspólne dla obu przewrótów Krzysztof Brzechczyn wymienia (2009, s. 310):

- podmioty aktywności rewolucyjnej,
- czynniki prowadzące do przewrotu,
- faktory przeciwdziałające rozruchom,
- rezultaty zdarzenia.

Uczestnikami działań rewolucyjnych we Francji i Rosji były masy chłopskie w sojuszu z marginalnymi elitami politycznymi. Jeśli chodzi o te pierwsze, zarówno w kraju przewrotu październikowego, jak i w państwie Wielkiej Rewolucji chłopci nie musieli być zachęceni przez rewolucjonistów, by wzniecać rebelie (Chodak, 2012, s. 149). Zmęczeni wyzyskiem i nierównościami społecznymi, stanęli do walki z klasą wyższą, by podnieść poziom swojej autonomii. Na uwagę zasługuje fakt, że w Rosji „tradycja” organizowania powstań chłopskich rozwijała się już od kilku wieków, jednak dopiero w połączeniu z czynnikami geopolitycznymi i zaistniałą na arenie międzynarodowej sytuacją spowodowała wewnątrzpaństwowe zmiany strukturalne (Chodak, 2012, s. 149).

Za główną przyczynę wybuchu wielkich rewolucji Brzechczyn uważa więc „presję geopolityczną prowadzącą do kryzysu politycznego państwa i wybuchu lokalnych rewolt chłopskich” (Brzechczyn, 2009, s. 311). Chodak (2012, s. 146) rozwija ten wątek, pisząc o załamaniu się dotychczasowej państwowości, masowych powstaniach chłopskich i konsolidacji władzy przez nową elitę. Powstrzymywać bunty i przewroty w omawianych krajach miały według Brzechczyna

silna władza polityczna dominująca nad klasą właścicieli i zdolna wprowadzić konieczne reformy państwa oraz rozbicie solidarności wspólnot chłopskich spowodowane rozwojem stosunków kapitalistycznych na wsi lub kontrolą polityczną właścicieli i państwa.

Wspólnym dla obu zdarzeń skutkiem miała być modernizacja, „rozumiana jako unowocześnienie struktur państwa, umożliwiająca skuteczną rywalizację na arenie międzynarodowej” (Brzechczyn, 2009, s. 311).

Dalekosiężne skutki obu przewrotów

Paradoksalnie rewolucja francuska, w zamierzeniach buntowników mająca ambicje lokalne i skupiająca się na zreformowaniu ustroju wewnątrzpaństwowego, ku zdziwieniu jej inicjatorów wpłynęła na dzieje cywilizacji znacznie bardziej aniżeli gloryfikowany przez bolszewików zryw październikowy, mający być pierwszym ogniwem w łańcuchu rewolucji światowej. Wydarzenia 1789 roku przyczyniły się do popularyzacji ideałów liberalno-demokratycznych, przewrót październikowy natomiast dał impuls ideologii komunistycznej do rozprzestrzeniania się poza granicami Kraju Rad. „Francuscy reformatorzy XVIII wieku dbali w pierwszym rzędzie o udoskonalenie własnych rodaków i własnego państwa” (Krzyżanowski, 2008, s. 172), rosyjscy zaś „od początku stawiali sobie za cel wywołanie międzynarodowej rewolucji. Eksport stanowił (...) składnik tej doktryny” (Krzyżanowski, 2008, s. 173). Jak pisze Adam Krzyżanowski (2008, s. 213), „rewolucja francuska weszła na scenę dziejową strojna w pióropusz praw człowieka i obywatela. Rosyjska jawiła się w masce «deklaracji praw (...)»”.

Oba wydarzenia „żyją w pamięci ludzkiej jako wielkie rewolucje”, które „skierowały bieg dziejów na tory różne od dotychczasowych” (Krzyżanowski, 2008, s. 134). Mimo że przyczyny, które doprowadziły do wybuchu obu zrywów, są podobne, nie należy zapominać o tym, iż Wielka Rewolucja była „improvizowaną” (Krzyżanowski, 2008, s. 177), nastąpiła w wyniku zbiegu pewnych czynników strukturalnych o charakterze wewnątrzpaństwowym i międzynarodowym. Przewrót październikowy, dojrzewający w duchu tych samych idei, był natomiast wydarzeniem planowanym (Krzyżanowski, 2008, s. 177), a poglądy jego ideologów kształtował determinizm dziejowy.

Wskutek gwałtownych przemian w obu krajach nastąpiło scentralizowanie i zbiurokratyzowanie systemu (Brzechczyn, 2009, s. 301-302). W Rosji „administracja państwowa była podległa partii komunistycznej i tajnej policji” (Brzechczyn, 2013, s. 236), we Francji natomiast „biurokratyczne państwo (...) koegzystowało z kapitalistyczną prywatną własnością” (Brzechczyn, 2013, s. 237). Francuzi nigdy „nie zdołali ujarzmić opozycji, skrupować wolności prasy i krytyki” (Krzyżanowski, 2008, s. 127).

Ciąg obu rewolucji zaowocował zmianą „form społecznej kontroli klas podporządkowanych” (Chodak, 2012, s. 150), przekształcił stosunki warstw uprzywilejowanych z chłopstwem czy mieszczanami. Zarówno Rosja, jak i Francja przeszły w tym czasie proces przemian od tradycyjnego społeczeństwa agrarnego do zmodernizowanego (Леонов, 2007). Jak pisze Krzyżanowski (2008, s. 120), „odmienny czas trwania obu rewolucji zdecydował o ich skutkach”. Na gruncie francuskim rewolucjoniści i despotyczne metody rządów szybko odeszły w niepamięć, w Rosji natomiast nie udało się zapobiec utrwaleniu się rewolucyjnych metod panowania. Bolszewicy po spełnieniu swojego zadania pozostali u władzy (Krzyżanowski, 2008, s. 120).

Jeśli idzie o kryterium zasięgu zmian społecznych (Brzechczyn, 2009, s. 308), Rosja jawi się jako kraj, w którym zaszły one całościowo (biorąc pod uwagę m.in. utratę legitymizacji władzy, bunt elit przeciw państwu, wojnę domową, zmiany w strukturze społecznej), we Francji natomiast nie doszło do zmiany struktury własności w gospodarce.

Theda Skocpol konkluduje: „rezultaty francuskiej rewolucji są przeciwstawiane rezultatom rewolucji w Związku Sowieckim” (Brzechczyn, 2013, s. 237). „Komunizm, poczęty z niej [rewolucji francuskiej – K. M.], płód przedwczesny, zmarł zaraz po urodzeniu. Poczęty z rosyjskiej wyrósł na potwora” (Krzyżanowski, 2008, s. 212). „Ostatecznie we Francji zwyciężył liberalizm, a w Rosji ustaliła się despotyczna forma rządu” (Krzyżanowski, 2008, s. 206). Mimo że bolszewicy uznawali wydarzenia roku 1789 za pierwowzór, rewolucja francuska wydawała im się mała w porównaniu z ich własną – dla nich była ona ledwie załączkiem, „krokiem wstępnym na drodze postępu” (Krzyżanowski, 2008, s. 146).

Czy rewolucje są zjawiskiem, które można przewidzieć?

Teoretycy rewolucji różnie zapatrują się na kwestię przewidywalności przewrótów – w zależności od przyjętej koncepcji podejść jest wiele. Reprezentanci szkoły naturalnej na przykład wierzyli, iż „sekwencje każdej przyszłej rewolucji będą podobne do tych rozpoznanych w rewolucji francuskiej czy rosyjskiej” (Chodak, 2012, s. 255). Badania z lat

60. XX wieku były o wiele śmielsze – uczeni dążyli do sformułowania ogólnej koncepcji, która tłumaczyłaby przyczyny rewolucji i przemocy zbiorowej. Zwolennicy teorii racjonalnego wyboru skupiali się na poznaniu „uwarunkowań, w jakich zaangażowanie w działanie rewolucyjne jest dla jednostek racjonalne” (Chodak, 2012, s. 255), by następnie zasygnalizować pewną tendencję. Powołując się na badania Jacka A. Goldstone’a (Chodak, 2012, s. 255), można stwierdzić, że „dopiero ostatnio powstałe teorie rewolucji, stanowiące odejście od strukturalizmu do modeli ujmujących rewolucję jako proces, umożliwiają przewidywanie rewolucji”. W tym miejscu warto wspomnieć o koncepcjach Ottona Dix’a i Tima McDaniel’a.

Sceptycyzm co do przewidywalności teorii rewolucji wyraża Nikki R. Keddie. Powołując się na teorię chaosu, uważa, iż ciąg wydarzeń prowadzący do rewolucji jest nie do przewidzenia – badaczka nawiązuje przy tym do analizy zmian w Iranie. Podobnego zdania jest Jacek Janiszewski (2012, s. 110), który, inspirując się publikacją *Anatomy of Revolution* (Brinton, 1938), pisze: „Nigdy nie udało się przewidzieć tego fenomenu. Każda z rewolucji jest zaskoczeniem”. Piotr Sztompka (2005, s. 296) z kolei twierdzi, że „teoria rewolucji jest niemożliwa, ponieważ gdyby dostarczała przewidywań, zostałyby one z pewnością sfalsyfikowane przez późniejsze wydarzenia; jeżeli nie będzie dostarczała przepowiedni, nie będzie w ogóle teorią”.

Koncepcję pośrednią między rozważaniami Keddie i Goldstone’a stanowić mogą badania Timura Kurana, według którego zjawiska rewolucji nie da się przewidzieć, można natomiast wskazać te podmioty na arenie międzynarodowej, które na zrywy społeczne i rewolucje są bardziej lub mniej narażone.

Podsumowanie

W Rosji, podobnie jak pod koniec XVIII w. we Francji, dokonana się rewolucja. Rozpoczęła się (...) od spontanicznych i masowych wystąpień robotników, zakończyła zaś w momencie wygaśnięcia wojny domowej i utrwalenia władzy bolszewików. Przewrót październikowy w tym ujęciu jest, podobnie jak np. detronizacja Ludwika XVI czy rządy jakobinów, czę-

ścią całego historycznego procesu, a nie jego punktem zwrotnym, otwierającym «triumfalny pochód władzy sowieckiej» i tym samym nowy rozdział w dziejach Rosji i świata (Bazyłow, 1986, s. 387).

Mimo że Wielką Rewolucję Francuską można uznać za matkę przewrotu październikowego – Siergiej Leonow (2007) pisze: *большевики считали себя последователями якобинцев*³ – nie sposób nie zauważyć dwóch odmiennych kierunków, w których podążyły owe przemiany. Rewolucja francuska na kartach historii zapisała się jako liberalna, demokratyczna i przepowiadająca wolność, rosyjska na arenie międzynarodowej zaczęła uchodzić za despotyczną, prowadzącą do komunizmu. Na gruncie radzieckim jednak obrosła w „mistyfikowaną legendę” (Bazyłow, 1986, s. 387). Na początku sami bolszewicy traktowali ją jako „przewrót lub zdobycie władzy” (Bazyłow, 1986, s. 387). Z czasem jednak wykształcił się mit Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej (Bazyłow, 1986, s. 387), żywy do dziś. Trafną konkluzją w świetle niniejszych rozważań jest uwaga Janiszewskiego (2012, s. 99): „Rewolucja prowadzi do uzdrowienia relacji społecznych. Choć często uzdrowienie to jest chwilowe i prowadzi w ostateczności do zagłady”.

Proletarian Jacobins – the French Revolution and the October Revolution Contrasted Ideals of the French Revolution Hundred Years Later

The aim of this article is to present the French Revolution as the ‘mother’ of the October Revolution and to call special attention to the way in which its ideals were transferred and adopted on Russian soil. This comparative analysis highlights essential similarities and differences between both revolutions from the perspective of their respective macrostructures.

The subject mentioned above is extremely interesting, especially because of the far-reaching consequences of both revolutions – from the local and the global point of view. Some scholars have already tackled this issue, but it still remains a topic which is worth exploring and commenting on.

The first part of the article is an attempt to rethink the two historical events from ‘the inside’ – a juxtaposition of the revolutions on several different levels. The analysis performed at this point also contains information on the courses of both revolutions and the reasons behind them.

³ „Bolszewicy uważali się za spadkobierców jacobinów”.

Differences and similarities between the revolutions will be shown in accordance with the approach of Theda Skocpol. She explores the phenomenon of revolution by doing a comparative research on its structure and history. With Krzysztof Brzechczyn's additional reflections on the theory of revolution, we can distinguish the following four comparison criteria between the revolutions of 1789 and 1917:

- entities pivotal to the course of a revolution,
- the most important factors leading to the outbreak of a revolution,
- anti-revolutionary factors,
- the results of a revolution.

If we take into consideration the above-mentioned comparison criteria combined with Skocpol's approach, the circumstances which led to both revolutions will turn out to be very similar. However, a detailed comparison of the French Revolution and the October Revolution reveals significant differences between these two upheavals, which had to do with an internal and external situation in these respective countries. Looking at the phenomenon of revolution as a result of geopolitical pressure contrasts with the voluntarist theory of revolution.

The conclusions of this analysis are based on Jarosław Chodak's publication *Teorie rewolucji w naukach społecznych* (*Theories on revolution in social sciences*) and are an attempt to answer the question whether revolutions are phenomena which can be predicted.

Пролетарий Якобинец – Французская революция и Октябрьская революция в сравнительной перспективе Идеи Великой Революции 100 лет спустя

Цель этой статьи – представить Французскую революцию как «мать» Октябрьской революции, а также показать, как идеалы Великой революции были восприняты в России. Сравнительный анализ выделяет важные сходства и различия между этими двумя переворотами в макроструктурной перспективе.

Этот вопрос интересен главным образом из-за далеко идущих последствий обоих событий – в локальной и мировой перспективах. Эта проблема, которая уже была предметом рассмотрения, по-прежнему сохраняет свою научную актуальность.

Первая часть статьи – попытка переосмыслить оба события «изнутри» – сравнение охватывает несколько разных плоскостей. Анализ на этом этапе дает также возможность напомнить о причинах и ходе обеих Великих революций.

Различия и сходства переворотов были показаны на основе концепции Теды Скокпол. Автор представляет структурный и историко-сравнительный модель исследования революционного феномена. Обращаясь к размышлениям Кшиштофа Бжехчина о теории революции, сопоставление событий 1789 и 1917 гг. позволяет выделить четыре критерия сравнения:

- ведущие субъекты революционной активности,
- передовые факторы, ведущие к революции,
- антиреволюционные факторы,
- результат революции.

Французские и русские условия, с учетом вышеуказанного разделения, с точки зрения концепции Скопчол оказались очень похожими. Точное сравнение, однако, позволило найти различия между двумя переворотами как по внутренним, так и по внешним условиям обеих стран. Такой взгляд на революцию – как результат геополитического давления – контрастирует с волюнтаристским ее пониманием. Основываясь на публикации «Теория революции в социальных науках» Ярослава Ходака, предпринимается попытка ответить на вопрос, являются ли революции событием, которое можно предвидеть?

Rewolucja rosyjska

Spuścizna
„Implementacje strategii” zmiany

Poddając ocenie transponowanie zdobyczy rewolucji do zmieniających się realiów zarówno sfery wewnętrznej, jak i zewnętrznej państwa rosyjskiego, przyznać należy, że wykazują się one niezwykle elastycznością i trwałością. Zjawisko to związane jest z pragmatycznym podejściem do definiowania obszarów implementacji strategii zmiany od samego początku państwowości rosyjskiej jako Rosji Radzieckiej. One bowiem, obok przebudowy ustrojowej i politycznej, pieriestrojki ideologicznej i transformacji gospodarczej, a także przeobrażeń struktury społecznej i przemodelowywania koncepcji polityki zagranicznej, stanowiły i nadal stanowią fundament konstytuujący dzisiejszą rzeczywistość polityczną Federacji Rosyjskiej i narodu rosyjskiego. Ze wszystkimi tego zjawiska konsekwencjami, zarówno tymi pozytywnymi, jak i negatywnymi. Budują one tożsamość kulturową, która wpływa na percepcję świata zewnętrznego, ale także pozwala odnaleźć się w rzeczywistości zachodzących przemian wewnętrznych.

www.akademicka.pl

